

OLIV TA'LIM MUASSASALARI TALABALARINING VATANPARVARLIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH MEKANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH

B.H.Nurulloev¹

1. Buxoro davlat universiteti Mustaqil izlanuvchi (PhD doktoranti)

Mas'ul muallif: Nurulloev Bekzod Husniddin o'g'li, Buxoro davlat universiteti Mustaqil izlanuvchi (PhD doktoranti).

Received: 12 Oktabr 2026

Accepted: 17 Oktabr 2026

Published: 22 Oktabr 2026

Copyright: © 2026 by the author(s). Licensee Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi.

Iqtibos uchun: Nurulloev, B. H. OLIV TA'LIM MUASSASALARI TALABALARINING VATANPARVARLIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH MEKANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH / B. H. Nurulloev // Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi. — 2026. — T. 10, № 2. — B. 202–206.

Annotatsiya. Mazkur maqolada oliy ta'lim muassasalari talabalarining vatanparvarlik kompetentligini rivojlantirish mexanizmlarini takomillashtirishning pedagogik, tashkiliy va metodik asoslari yoritiladi. Vatanparvarlik kompetentligi shaxsning Vatanga daxldorlik tuyg'usi, tarixiy-madaniy merosga hurmati, konstitutsiyaviy qadriyatlarga sodiqligi, fuqarolik mas'uliyati va jamiyat ravnaqiga amaliy hissa qo'shishga tayyorligini birlashtiruvchi yaxlit sifat sifatida talqin etiladi. Tadqiqotning maqsadi oliy ta'lim muhitida ushbu kompetentlikni rivojlantirishga xizmat qiladigan o'zaro bog'liq mexanizmlarni tizimlashtirish va takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Maqolada ilmiy adabiyotlar va normativ-huquqiy hujjatlarni tahlil qilish, qiyosiy tahlil, tizimli yondashuv, pedagogik modellashtirish hamda umumlashtirish usullaridan foydalanildi. Tahlil natijasida qadriyatga yo'naltirilgan ta'lim, faoliyatga asoslangan tajriba, talaba tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash, raqamli-ma'rifiy muhit, hamkorlik va diagnostik monitoringni birlashtiruvchi takomillashtirilgan mexanizm taklif etiladi. Modelning natijadorligini baholash uchun bilim, munosabat, amaliy ishtirok va refleksiya mezonlari tavsiya qilinadi. Takliflar oliy ta'lim muassasalarida vatanparvarlik tarbiyasini bir martalik tadbirlardan uzluksiz, o'lchanadigan va talaba faoliyatiga bog'langan jarayonga aylantirishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: vatanparvarlik kompetentligi, oliy ta'lim, fuqarolik mas'uliyati, milliy qadriyatlar, tarbiyaviy muhit, talaba tashabbusi, pedagogik mexanizm, refleksiya, monitoring.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕХАНИЗМОВ РАЗВИТИЯ ПАТРИОТИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТОВ ВЫСШИХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ

Аннотация. В статье рассматриваются педагогические, организационные и методические основы совершенствования механизмов развития патриотической компетентности студентов высших образовательных учреждений. Патриотическая компетентность трактуется как интегративное качество личности, объединяющее чувство принадлежности к Родине, уважение к историко-культурному наследию, приверженность конституционным ценностям, гражданскую ответственность и готовность вносить практический вклад в развитие общества. Цель статьи заключается в систематизации взаимосвязанных механизмов, способствующих развитию данной компетентности в образовательной среде вуза, и разработке рекомендаций по их совершенствованию. Используются анализ научной литературы и нормативно-правовых документов, сравнительный анализ, системный подход, педагогическое моделирование и обобщение. В результате предложена модель, объединяющая ценностно-ориентированное обучение, практическую деятельность, поддержку студенческих инициатив, цифровую просветительскую среду, межведомственное сотрудничество и диагностический мониторинг. Для оценки результативности модели предлагаются критерии знаний, ценностных установок, практического участия и рефлексии. Рекомендации направлены на преобразование патриотического воспитания из набора разовых мероприятий в непрерывный, измеримый и связанный с активностью студентов образовательный процесс.

Ключевые слова: патриотическая компетентность, высшее образование, гражданская ответственность, национальные ценности, воспитательная среда, студенческая инициатива, педагогический механизм, рефлексия, мониторинг.

IMPROVING THE MECHANISMS FOR DEVELOPING PATRIOTIC COMPETENCE AMONG HIGHER EDUCATION STUDENTS

Abstract. This article examines pedagogical, organizational and methodological foundations for improving mechanisms that develop patriotic competence among students in higher education institutions. Patriotic competence is understood as an integrated personal quality combining a sense of belonging to one's homeland, respect for historical and cultural heritage, commitment to constitutional values, civic responsibility, and readiness to contribute practically to society. The article aims to systematize

interconnected mechanisms that support the development of this competence in the university environment and to formulate recommendations for their improvement. The analysis draws on review of academic literature and legal documents, comparative analysis, a systems approach, pedagogical modelling and synthesis. The proposed model combines value-oriented learning, practice-based activities, support for student initiatives, a digital educational environment, institutional cooperation and diagnostic monitoring. Knowledge, value orientation, practical participation and reflection are suggested as criteria for evaluating the model. The recommendations seek to transform patriotic education from a series of isolated events into a continuous, measurable educational process connected with students' agency, professional preparation and social contribution.

Keywords: patriotic competence, higher education, civic responsibility, national values, educational environment, student initiative, pedagogical mechanism, reflection, monitoring.

Kirish. Globallashuv, axborot oqimlarining tezlashuvi, madaniyatlararo aloqalarning kengayishi va raqamli kommunikatsiyaning kundalik hayotga chuqur kirib borishi yoshlarning dunyoqarashi hamda fuqarolik pozitsiyasiga yangicha talablar qo'yimoqda. Bunday sharoitda vatanparvarlikni faqat tarixiy sanalarni bilish, davlat ramzlariga hurmat ko'rsatish yoki bayram tadbirlarida qatnashish bilan cheklab bo'lmaydi. Zamonaviy oliy ta'lim talabasi Vatan tarixini anglaydigan, milliy va umuminsoniy qadriyatlar o'rtasidagi munosabatni tushunadigan, qonunlarga hurmat bilan qaraydigan, turli qarashlarga bag'rikeng bo'ladigan hamda o'z bilim va kasbiy salohiyatini jamiyat manfaatlariga yo'naltira oladigan faol fuqaro sifatida shakllanishi zarur.

Vatanparvarlik kompetentligini rivojlantirish oliy ta'limning ta'limiy va tarbiyaviy vazifalarini o'zaro bog'lashni talab etadi. Talaba auditoriyada olgan bilimini amaliy hayot bilan bog'lay olmasa, tarbiyaviy g'oyalar barqaror xulq-atvorga aylanmasligi mumkin. Shu bois ta'lim mazmuni, o'qitish metodlari, talabalar o'zini o'zi boshqarishi, ko'ngillilik, mahalliy hamjamiyat bilan hamkorlik va mustaqil refleksiya yagona pedagogik tizim sifatida ishlashi lozim.

O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi davlat va jamiyat hayotining asosiy qadriyatlarini belgilab beradi. "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun ta'lim sohasidagi munosabatlarning huquqiy asoslarini, "Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida"gi Qonun esa yoshlarning ijtimoiy shakllanishi, intellektual va ijodiy salohiyatini ro'yobga chiqarishga qaratilgan siyosatning asosiy yo'nalishlarini belgilaydi [1-3]. Ushbu hujjatlar yoshlarni mustaqil fikrlaydigan, mas'uliyatli va jamiyat hayotida faol ishtirok etadigan shaxs sifatida tarbiyalashga doir ta'limiy vazifalar uchun muhim me'yoriy zamin yaratadi.

Mavzuning dolzarbligi vatanparvarlik tarbiyasini faqat ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar soni bilan baholashdan voz kechib, talabaning bilimlari, qadriyaviy munosabati, amaliy xatti-harakati va o'z faoliyatini tahlil qila olishiga tayangan holda baholash zarurati bilan belgilanadi. Tadbirda ishtirok etishning o'zi kompetentlik shakllanganini to'liq anglatmaydi. Muhim jihat - talabaning mazmunni tushunishi, unga ongli munosabat bildirishi va o'z xulqida namoyon eta olishidir.

Maqolaning maqsadi - oliy ta'lim muassasalari talabalarining vatanparvarlik kompetentligini rivojlantirish mexanizmlarini nazariy jihatdan asoslash, ularni o'zaro bog'langan model ko'rinishida taklif qilish hamda amaliyotga joriy etish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqish. Maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi: vatanparvarlik kompetentligining mazmunini aniqlashtirish; uning tarkibiy qismlari va rivojlanish shartlarini tizimlashtirish; mavjud yondashuvlarda uchrashi mumkin bo'lgan tashkiliy cheklovlarni tahlil qilish; takomillashtirilgan mexanizm va natijalarni baholash mezonlarini ishlab chiqish.

Metodlar. Maqola nazariy-tahliliy xarakterga ega. Unda empirik tajriba yoki so'rov o'tkazilgani haqida da'vo qilinmaydi; natijalar ilmiy-pedagogik manbalar, normativ-huquqiy asoslar va konseptual modellashtrishga tayangan holda bayon etiladi. Bunday yondashuv taklif etilayotgan mexanizmning tarkibini aniqlash, uning elementlari o'rtasidagi aloqalarni tushuntirish va keyingi empirik tekshiruv uchun mezonlar belgilash imkonini beradi.

Birinchi usul - hujjatlarni tahlil qilish. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun va "Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida"gi Qonun yoshlar tarbiyasi, ta'lim sifati va fuqarolik mas'uliyatiga daxldor me'yoriy asoslarni aniqlash uchun ko'rib chiqildi [1-3]. Hujjatlar maqolada pedagogik modelni normativ jihatdan asoslash uchun foydalanildi; ularga maqola mavzusidan tashqari mazmun yuklanmadi.

Ikkinchi usul - tizimli yondashuv. Vatanparvarlik kompetentligini alohida fan yoki tadbir natijasi emas, balki ta'lim mazmuni, pedagogik muloqot, talabalar amaliyoti, universitet boshqaruvi va ijtimoiy hamkorlik o'zaro ta'sirida rivojlanadigan sifat sifatida ko'rish imkonini berdi. Tizimli yondashuv orqali maqsad, mazmun, metod, tashkiliy shart-sharoit, baholash va qayta aloqa elementlari yagona zanjirga birlashtirildi.

Uchinchi usul - qiyosiy va mantiqiy tahlil. Tadbirga asoslangan, bilimga yo'naltirilgan va faoliyatga asoslangan yondashuvlarning imkoniyatlari konseptual tarzda qiyoslandi. Bir martalik ma'ruza yoki tantanali tadbir ma'lumot berish va umumiy ruhiy ko'tarinkilikni yuzaga keltirishga xizmat qilishi mumkin. Biroq barqaror kompetentlik uchun talabaning muammoli vaziyatlarni tahlil qilishi, jamoada ishlashi, ijtimoiy tashabbus ko'rsatishi va o'z qarorlarini asoslay olishi ham zarur.

To'rtinchi usul - pedagogik modellashtrish. Ushbu usul asosida mexanizmning maqsadli, mazmuniy, tashkiliy-faoliyatli, diagnostik va korreksion qismlari ishlab chiqildi. Model amaliyotga tayyor yakuniy standart sifatida emas, balki oliy ta'lim muassasasi sharoiti, talabalar ehtiyoji va mavjud resurslarga moslashtirilishi lozim bo'lgan konseptual taklif sifatida qaraladi.

Beshinchi usul - umumlashtirish. Tahlil natijasida kompetentlikni rivojlantirishning asosiy tamoyillari, mezonlari va amaliy tavsiyalari shakllantirildi. Model samaradorligini tasdiqlash uchun kelgusida boshlang'ich va yakuniy diagnostika, talabalar portfoliolari, loyiha natijalari, kuzatuv hamda fokus-guruh suhbatlaridan foydalanish tavsiya etiladi. Bunday ma'lumotlar to'plangandan keyingina miqdoriy yoki sifat xulosalarini real natija sifatida taqdim etish mumkin.

Natijalar. Nazariy tahlil vatanparvarlik kompetentligini bir nechta o'zaro bog'liq tarkibiy qismlardan tashkil topgan yaxlit sifatida talqin qilish imkonini beradi. Uning kognitiv qismi talabaning Vatan tarixi, davlat tuzilishi, konstitutsiyaviy huquq va burchlar, milliy madaniyat hamda jamiyat taraqqiyoti haqidagi bilimlarini qamrab oladi. Qadriyaviy-motivatsion qism Vatanga daxldorlik, tarixiy xotiraga hurmat, umumiy manfaatga befarq bo'lmaslik va halol mehnatga tayyorlikni anglatadi. Faoliyatli qism bilim va qadriyatlarni amaliy xatti-harakatlarda namoyon qilishni, refleksiv qism esa o'z qarori, munosabati va ishtirokini tahlil qilishni ifodalaydi.

Kompetentlikning ushbu tarkibiy qismlari alohida-alohida emas, o'zaro ta'sirda rivojlanadi. Masalan, talaba tarixiy obida haqida ma'lumotga ega bo'lishi kognitiv natijadir; uni asrashning jamoaviy ahamiyatini anglab yetishi qadriyaviy munosabatni ko'rsatadi; obidani asrashga oid ko'ngillilik loyihasida qatnashishi faoliyatli natijadir; loyihadan keyin o'z hissasi va kamchiliklarini tahlil qilishi esa refleksiv natijani ifodalaydi. Shu sababli baholash faqat bilimni tekshiruvchi test bilan cheklanmasligi kerak.

Takomillashtirishning birinchi yo'nalishi - vatanparvarlik mazmunini o'quv fanlariga integratsiya qilish. Tarix, huquq, adabiyot, falsafa, iqtisodiyot, axborot texnologiyalari va kasbiy fanlar o'z mazmunidan kelib chiqib, jamiyat oldidagi mas'uliyat, kasbiy halollik, ekologik javobgarlik, madaniy merosni asrash yoki fuqarolik ishtiroki kabi masalalarni ko'tarishi mumkin. Integratsiya har bir fan mazmunini sun'iy ravishda o'zgartirishni emas, uning tabiiy imkoniyatlaridan foydalanishni anglatadi.

Ikkinchi yo'nalish - faoliyatga asoslangan ta'lim. Talabalar mahalla yoki hudud muammosini o'rganish, tarixiy-madaniy merosni targ'ib qilish, ekologik aksiyalar, ijtimoiy ko'ngillilik, kitobxonlik tashabbuslari, mahalliy tarix bo'yicha raqamli material tayyorlash kabi loyihalarda ishtirok etishi mumkin. Bunda loyiha mavzusi talabalarga tayyor holda berilmasdan, imkon qadar ularning qiziqishi va hudud ehtiyojidan kelib chiqib tanlanadi. O'qituvchi tashkilotchi va maslahatchi rolini bajaradi.

Uchinchi yo'nalish - talabalarining mustaqil tashabbusini qo'llab-quvvatlash. Talabalar kengashi, klublar, ilmiy to'garaklar va ko'ngillilar guruhlarini faqat tadbirlarni bajaruvchi tuzilma bo'lib qolmasligi lozim. Ular muammoni aniqlash, reja tuzish, hamkorlarni jalb etish, resurslarni boshqarish, natijani taqdim etish va tahlil qilish jarayonlarida ishtirok etishi kerak. Mustaqil tashabbus talabaning fuqarolik mas'uliyati va o'z kuchiga ishonchini rivojlantirishga yordam beradi.

To'rtinchi yo'nalish - pedagogik muloqot va tanqidiy fikrlashni kuchaytirish. Vatanparvarlik mazmunidagi mashg'ulotlarda tarixiy voqealarni biryoqlama yodlatish o'rniga manbalarni qiyoslash, dalil va fikrni farqlash, turli nuqtayi nazarlarni madaniyatli muhokama qilish, huquq va burchlar o'rtasidagi munosabatni tahlil etish kabi topshiriqlardan foydalanish mumkin. Ongli vatanparvarlik dalilga tayangan fikr, mas'uliyatli qaror va boshqa insonlarning qadr-qimmatini hurmat qilish bilan uyg'unlashadi.

Beshinchi yo'nalish - raqamli-ma'rifiy muhitni rivojlantirish. Universitet elektron platformalarida tarixiy manbalar, mahalliy meros haqidagi materiallar, talabalar loyihalari, fuqarolik tashabbuslari va ishonchli huquqiy axborotga yo'naltiruvchi resurslar jamlanishi mumkin. Raqamli muhitda axborot manbasini tekshirish, yolg'on xabarni aniqlash, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish va onlayn muloqot madaniyatini o'rgatish ham muhimdir. Raqamli vosita maqsadning o'zi emas, mazmunli ishtirokni qo'llab-quvvatlovchi vosita sifatida ishlatilishi kerak.

Oldinchi yo'nalish - universitet, oila, mahalla, muzey, kutubxona, fuqarolik jamiyati institutlari va ish beruvchilar bilan hamkorlikni yo'lga qo'yish. Hamkorlik shakli aniq vazifa va kutiladigan natijaga ega bo'lishi zarur. Masalan, muzey bilan hamkorlikda talaba gidlar tayyorlash, mahalla bilan birgalikda hudud ehtiyojini o'rganish, ish beruvchi bilan kasbiy etika va ijtimoiy mas'uliyat bo'yicha amaliy uchrashuv tashkil qilish mumkin. Hamkorlik bir martalik tashrifdan ko'ra, rejalashtirilgan va natijasi tahlil qilinadigan jarayon bo'lsa samaraliroq bo'ladi.

Yettinchi yo'nalish - diagnostika va qayta aloqa. Talabalarining vatanparvarlik kompetentligini baholashda qatnashgan tadbirlar soni, auditoriya hajmi yoki suratlar miqdori kabi tashkiliy ko'rsatkichlar yakuniy mezon bo'la olmaydi. Ular faoliyat hajmini ko'rsatishi mumkin, ammo shaxsiy rivojlanishni to'liq ochib bermaydi. Shu sababli bilim savollari, vaziyatli topshiriqlar, loyiha portfoliolari, o'zini o'zi baholash, o'qituvchi kuzatuv va hamkor fikrini birlashtiruvchi diagnostika zarur.

Sakkizinchi yo'nalish - inklyuziv va adolatli tarbiyaviy muhit. Talabalar o'z fikrini qo'rqmasdan bildirishi, turli ijtimoiy sharoit va imkoniyatlardan qat'i nazar tashabbuslarda qatnashishi, kamsitish va majburlashdan xoli muhitda ishlashi lozim. Vatanparvarlik umumiy mas'uliyat va hamkorlikka asoslangan bo'lib, u boshqa xalqlar va madaniyatlarga hurmat bilan zid emas. Shu jihatni pedagogik mazmun va amaliy faoliyatda ko'rsatish muhim.

Takomillashtirilgan mexanizmning tuzilishi. Taklif etilayotgan mexanizm besh o'zaro bog'liq blokdan iborat: maqsadli blok, mazmuniy blok, tashkiliy-faoliyatli blok, diagnostik blok va korreksion blok. Maqsadli blok kutiladigan kompetentlikni va rivojlanish vazifalarini belgilaydi. Mazmuniy blok fanlararo mavzular, tarixiy-madaniy materiallar, huquqiy bilimlar va kasbiy mas'uliyatni qamrab oladi. Tashkiliy-faoliyatli blok loyihalar, munozaralar, ko'ngillilik va hamkorlik shakllarini birlashtiradi. Diagnostik blok rivojlanish darajasini dalillar asosida kuzatadi. Korreksion blok esa olingan natijalar bo'yicha dastur, metod va qo'llab-quvvatlash choralari yangilaydi.

Mexanizmning ishlash mantiqi quyidagicha: ehtiyoj va boshlang'ich holat aniqlanadi; maqsad hamda mezonlar belgilanadi; ta'limiy va amaliy faoliyat rejalashtiriladi; talabalar loyihalarda qatnashadi; natijalar bir nechta manba orqali baholanadi; qayta aloqa asosida keyingi sikl takomillashtiriladi. Ushbu sikl uzluksiz bo'lgani uchun kompetentlik rivoji bir martalik tadbir bilan yakunlanmaydi.

1-jadval. Vatanparvarlik kompetentligining tarkibiy qismlari va baholash ko'rsatkichlari

Tarkibiy qism	Mazmuni	Kuzatiladigan ko'rsatkichlar
Kognitiv	Tarix, huquq, davlat va jamiyat hayoti haqidagi bilimlar	Manbalarni tushuntirish; huquq va burchlarni izohlash; dalilga tayangan javob
Qadriyaviy-motivatsion	Vatanga daxldorlik, merosga hurmat, umumiy manfaatga mas'uliyat	Qadriyatlarini asoslash; jamoat muammosiga befarq bo'lmaslik; halol pozitsiya
Faoliyatli	Bilim va munosabatni amaliy ishda namoyon qilish	Loyihada vazifa bajarish; tashabbus ko'rsatish; jamoada hamkorlik qilish
Refleksiv	O'z qarori va faoliyatini tahlil qilish	Yutuq va kamchiliklarni aniqlash; dalil bilan xulosa qilish; keyingi qadamni belgilash

Manba: muallif tomonidan nazariy tahlil asosida ishlab chiqilgan.

1-chizma. Vatandarparvarlik kompetentligini rivojlantirishning takomillashtirilgan mexanizmi

1. Ehtiyoj va boshlang'ich diagnostika	→	2. Maqsad va mezonlarni belgilash
↓	3. Ta'lim + loyiha + hamkorlik faoliyati	↓
5. Qayta aloqa va takomillashtirish	←	4. Natijalarni baholash va refleksiya

Manba: muallif tomonidan taklif etilgan konseptual model.

Muhokama. Taklif etilgan modelning asosiy farqi shundaki, u vatandarparvarlik tarbiyasini alohida tadbirlar majmuasi sifatida emas, balki o'quv jarayoni, talabalar tashabbusi va ijtimoiy amaliyotni birlashtiruvchi tizim sifatida ko'radi. Bunday yondashuv universitetdagi turli bo'linmalar faoliyatini muvofiqlashtirishni talab etadi. Agar fan o'qituvchisi, tyutor, yoshlar bilan ishlash bo'limi va talabalar tashkilotlari bir-biridan uzilgan holda ish yuritrsa, tarbiyaviy ta'sirning izchilligi pasayishi mumkin. Shu sababli yillik reja bilan cheklanmay, umumiy maqsad, mas'ullar, kutiladigan natijalar va baholash tartibi kelishib olinishi lozim.

Vatandarparvarlikni faqat hissiy ruhlantirish bilan bog'lash ham, uni faqat nazariy bilimga qisqartirish ham yetarli emas. Hissiy tajriba shaxsiy mazmun kasb etishi uchun talaba tarixiy yoki ijtimoiy masalani o'rganishi, o'z nuqtayi nazarini dalillar bilan asoslay olishi va amaliy hissa qo'shish imkoniga ega bo'lishi kerak. Boshqa tomondan, bilim amaliy tajriba bilan mustahkamlanmasa, u xulq-atvor darajasida namoyon bo'lmasligi mumkin. Demak, model bilim, munosabat, faoliyat va refleksiya o'rtasidagi izchillikni ta'minlashga qaratilgan.

Baholashda ehtiyotkorlik talab qilinadi. Vatandarparvarlikka oid ichki munosabatni bitta so'rovnomaga yoki o'qituvchining subyektiv taassuroti bilan to'liq o'lchash qiyin. Talaba ijtimoiy jihatdan ma'qul javobni tanlashi, lekin uni amaliyotda namoyon qilmasligi mumkin. Shuning uchun bir nechta manbadan olingan dalillarni birgalikda ko'rib chiqish tavsiya etiladi: bilim topshiriqlari, real loyiha mahsuli, jamoaviy ishdagi hissasi, refleksiv yozuvi va hamkorlarning fikri. Bunda baholash jazolash vositasi emas, rivojlanishni qo'llab-quvvatlash vositasi bo'lishi lozim.

Yana bir muhim masala - vatandarparvarlikni ko'ngillilik yoki ommaviy tadbirga majburiy qatnashish bilan tenglashtirmaslik. Talabani qiziqishi, qobiliyati va imkoniyati turlicha bo'lishi mumkin. Shuning uchun faoliyat shakllari ham xilma-xil taklif etilishi kerak: tadqiqot, tarjima, raqamli kontent tayyorlash, madaniy merosni hujjatlashtirish, ekologik tashabbus, ijtimoiy yordam yoki ilmiy-texnik yechim. Muhimi, tanlangan faoliyat jamoat manfaatiga real aloqador bo'lishi, talaba esa uning mazmunini tushunishi va o'z hissasini izohlashi kerak.

Raqamli muhitning imkoniyatlari bilan bir qatorda xatarlari ham mavjud. Ishonchsiz manbalar, manipulyativ xabarlar va tarixiy voqealarni kontekstdan uzib talqin qilish yoshlarning qarashlariga ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu sababli media savodxonlik, axborot manbalarini tekshirish, muallif va dalilni aniqlash, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish kabi ko'nikmalar vatandarparvarlik kompetentligining zamonaviy mazmuni bilan bog'lanishi mumkin. Mas'uliyatli raqamli xulq ham fuqarolik madaniyatining bir qismidir.

Taklif etilgan mexanizmning cheklovi shundaki, u konseptual tahlilga asoslangan va muayyan oliy ta'lim muassasasida tajriba-sinovdan o'tkazilgani haqida dalil keltirilmagan. Shu sababli model samaradorligi tasdiqlangan empirik natija sifatida talqin qilinmasligi kerak. Keyingi tadqiqotlarda turli yo'nalish va kurslarda o'qiydigan talabalar ishtirokida boshlang'ich diagnostika, maqsadli dastur, yakuniy baholash va taqqoslash guruhi asosida tekshiruv o'tkazish mumkin. Natijalar miqdoriy ma'lumotlar bilan birga talabalarning tajribasi va fikrlarini aks ettiruvchi sifat tahlili orqali ham yoritilishi maqsadga muvofiq.

Amaliy joriy etishda universitet rahbariyati tomonidan muvofiqlashtiruvchi guruh belgilanishi, har bir fakultet uchun mos faoliyat yo'nalishlari tanlanishi va o'qituvchilarga metodik ko'mak ko'rsatilishi kerak. Har bir loyiha uchun aniq vazifa, muddat, mas'ul shaxs, hamkor va natijani tasdiqlovchi dalil belgilanadi. Semestr oxirida faqat o'tkazilgan tadbirlar ro'yxati emas, balki talabalar yaratgan mahsulotlar, aniqlangan muammolar va keyingi davr uchun takliflar ham tahlil qilinadi. Bu yondashuv faoliyatni hujjatlashtirish bilan cheklanmay, uning sifatini yaxshilashga xizmat qiladi.

Xulosa va tavsiyalar. Oliy ta'lim muassasalari talabalarining vatandarparvarlik kompetentligini rivojlantirish murakkab va uzluksiz pedagogik jarayon bo'lib, u bilim, qadriyat, amaliy ishtirok va refleksiyani birligiga tayanishi lozim. Vatandarparvarlikni faqat shior, ma'ruza yoki bayram tadbiri bilan cheklash talabani faol fuqarolik pozitsiyasini shakllantirish uchun yetarli bo'lmasligi mumkin. Ta'lim mazmuni, amaliy loyiha, talaba tashabbusi, raqamli savodxonlik, ijtimoiy hamkorlik va muntazam qayta aloqa bir-birini to'ldirishi zarur.

Nazariy tahlil asosida quyidagi xulosalar shakllantirildi. Birinchidan, vatandarparvarlik kompetentligi kognitiv, qadriyaviy-motivatsion, faoliyatli va refleksiv tarkibiy qismlardan iborat yaxlit sifat sifatida qaralishi maqsadga muvofiq.

Ikkinchidan, uni rivojlantirish mexanizmi aniq maqsad, fanlararo mazmun, faoliyatga asoslangan metodlar, hamkorlik va diagnostik baholashni o'zaro bog'lashi kerak. Uchinchidan, talabalar tashabbusini qo'llab-quvvatlash ularni tarbiyaviy tadbirlarning passiv ishtirokchisidan ijtimoiy muammolarni hal qilishda mas'uliyatni bo'lishadigan subyektga aylantirish imkonini beradi. To'rtinchidan, baholashda tadbirlar sonidan ko'ra talabaning bilim va amaliy hissasini ko'rsatuvchi dalillarga ustuvorlik berish zarur.

Amaliy tavsiyalar:

har bir oliy ta'lim muassasasida vatanparvarlik kompetentligini rivojlantirish bo'yicha yillik reja bilan birga o'lchanadigan natijalar va monitoring mezonlarini belgilash;

fanlar kesimida kasbiy mas'uliyat, huquqiy madaniyat, tarixiy xotira, madaniy meros va ijtimoiy foydali faoliyatga doir tabiiy integratsiya imkoniyatlarini aniqlash;

talabalarga muammo tanlash, loyiha rejalashtirish, hamkor jalb qilish va natijani taqdim etishda mustaqillik berish;

ko'ngillilik, tadqiqot, ekologik tashabbus, raqamli kontent va mahalliy hamjamiyat bilan ishlash kabi turli ishtirok shakllarini taklif etish;

bilim testi, loyiha portfoliolari, kuzatuv, refleksiv yozuv va hamkor fikrini birlashtirgan diagnostika vositalarini ishlab chiqish;

baholash natijalaridan talabalarga yorliq qo'yish uchun emas, balki ta'limiy yordam va keyingi rivojlanish yo'nalishlarini belgilash uchun foydalanish;

taklif etilgan modelni turli fakultet va kurslarda tajriba-sinovdan o'tkazib, olingan ma'lumotlarni ochiq metodologiya asosida tahlil qilish.

Umuman olganda, taklif etilgan mexanizm oliy ta'limda vatanparvarlik tarbiyasini uzluksiz va amaliy faoliyatga bog'langan jarayon sifatida tashkil etishga yo'naltirilgan. Uning samaradorligi esa muayyan muassasada maqsadli joriy etish, dalillarga asoslangan monitoring va empirik tekshiruv natijasida aniqlanishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

[1] O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – 2023-yil 30-aprelda referendum orqali qabul qilingan. – URL: <https://lex.uz/docs/6445145> (murojaat qilingan sana: 10.10.2026).

[2] O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni, O'RQ-637-son. – 23.09.2020. – URL: <https://lex.uz/docs/5013007> (murojaat qilingan sana: 10.10.2026).

[3] O'zbekiston Respublikasining "Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida"gi Qonuni, O'RQ-406-son. – 14.09.2016. – URL: <https://lex.uz/uz/acts/-3026246> (murojaat qilingan sana: 10.10.2026).

[4] Dewey J. Democracy and Education: An Introduction to the Philosophy of Education. – New York: Macmillan, 1916.

[5] UNESCO. Global Citizenship Education: Topics and Learning Objectives. – Paris: UNESCO, 2015. – URL: <https://unesdoc.unesco.org/> (murojaat qilingan sana: 10.10.2026).

[6] Council of Europe. Reference Framework of Competences for Democratic Culture. Volume 1: Context, Concepts and Model. – Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2018. – URL: <https://www.coe.int/en/web/reference-framework-of-competences-for-democratic-culture> (murojaat qilingan sana: 10.10.2026).

[7] Kolb D. A. Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development. – Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1984.

[8] Bandura A. Social Foundations of Thought and Action: A Social Cognitive Theory. – Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1986.

2021